

ОСУЧАСНЕННЯ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ

Однією з актуальних проблем економіки сучасної України є забезпечення стабільних темпів економічного зростання з метою повнішого задоволення внутрішніх потреб населення та конкурентної боротьби на зовнішніх ринках. Передумовою економічного зростання є розширення межі виробничих можливостей, що можливо як унаслідок збільшення наявних ресурсів, так і внаслідок підвищення ефективності їх використання. Як відомо, перші в історії людства розширення межі виробничих можливостей відбувались виключно внаслідок зростання чисельності населення. Пізніше, з поділом, спеціалізацією, кооперацією та механізацією праці, чисельність населення перестала відігравати визначальну роль у розширенні потенційного обсягу виробництва.

Враховуючи недостатній рівень розвитку інноваційного підприємництва в Україні а також недостатні обсяги державного замовлення в галузі освіти та наукових досліджень, в сфері нарощування виробничих потужностей найбільшої уваги заслуговує проблема скорочення загальної чисельності населення. Ця проблема є актуальною як з економічної точки зору, так і з точки зору збереження української нації на тлі загальносвітового перенаселення.

Детальних і ґрунтовних наукових розробок і публікацій в цьому напрямку поки не було, що зумовило своєчасність підготовки зазначеного матеріалу. Загальні спроби визначення важелів впливу на демографічні процеси були зроблені П. Самуельсоном, зокрема у формулюванні “теорії оптимальної чисельності населення” [1, с. 422-423], та її зв’язку з рівнем оплати праці. Також І. Прибиткова дослідила, що взаємодія соціально-економічної й демографічної систем здійснюється через демографічну поведінку, яка забезпечує прямий і зворотний зв’язок між ними. “Концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді “соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів”” [2, с. 4]. У розглянутих роботах доводиться, що управління демографічними процесами є процесом неможливим як з економічної, так і з етичної точок зору, тому може йтись лише про певні важелі впливу.

Метою написання статті є визначення новітніх технологій соціально-економічного впливу на демографічні явища та процеси, застосування їх для забезпечення стабільних темпів економічного зростання, створення передумов для їх подальшого удосконалення.

Видатний український економіст Михайло Туган-Барановський писав, що усяка людська особистість є верховною метою в собі, тому всі люди рівні, як носії святині людської особистості. Це й визначає верховний практичний інтерес, з точки зору якого може бути побудована єдина політична економія [3, с. 26]. Досліджуючи систему соціально-економічних важелів впливу на економічні процеси, слід зазначити, що ми не обмежуємось суто проблематикою оптимізації чисельності населення, підвищення тривалості життя та поліпшення інших показників, що характеризують демографічні процеси. Кінцевою метою проведеного аналізу повинно бути досягнення конкретних макроекономічних результатів, таких як: збільшення обсягів національного виробництва на основі інтенсифікації виробництва, збільшення обсягу чистого експорту готової продукції на основі підвищення частки інноваційномісткої продукції, залучення якомога більшого обсягу іноземних інвестицій, фундаментом якого має бути достатній обсяг платоспроможних споживачів.

Серед головних демографічних об’єктів соціально-економічного впливу слід назвати: тривалість життя, чисельність населення, народжуваність, шлюбність, міграційні процеси, щільність розселення, співвідношення сільського та міського населення.

Рівень доходів населення у співставленні з рівнем цін є першою складовою, що з соціально-економічної точки зору визначає тривалість життя людини (інші – це вартість та рівень медичного

обслуговування, рівень розвитку інфраструктури, перспективи творчого зростання, випадковість тощо). Зниження собівартості одиниці виробництва спроможна суттєво зменшити рівні цін на окремі групи товарів, зменшуючи таким чином споживче навантаження на умовний національний сімейний бюджет. У цьому випадку населення заощаджує певну частину власних коштів, яку зможе використати або на інвестиційну діяльність (шляхом або особистого інвестування, або через банк-посередник), або ж на підвищення рівня особистого інформаційного забезпечення, в тому числі й на підвищення кваліфікації.

В першому випадку, може йти про розвиток відносин власності, зокрема за умови розвитку фондового ринку, що змінить загальну структуру доходів населення, яка сьогодні в Україні переважно складається із заробітної плати [8, с. 219]. В цьому випадку населення стає більш економічно незалежним та може стати демографічно активнішим, в другому випадку йдеться про підвищення особистої кваліфікації. Але в обох випадках ми отримуємо ситуацію, в якій підвищується рівень добробуту населення, а це робить можливим споживання більш якісної їжі, відвідування профілактичних та санітарно-медичних заходів, приділення більшої уваги власному здоров'ю (як показують соціологічні дослідження, багато людей кидають палити після досягнення певного рівня добробуту), тощо.

Умовно кажучи, важелі впливу на демографічні процеси, можна поділити на декілька груп, залежно від певних детермінант. Найперший поділ таких важелів поділяється на підконтрольні та невідконтрольні. До невідконтрольних належать 1)природні фактори: стихійні лиха, землетруси, повені, сонячна активність тощо; 2)зовнішньоекономічні фактори: можливість ембарго або економічної блокади, світові валютно-фінансові кризи, погіршення кон'юнктури на світовому ринку тощо; 3)інші фактори, що спроможні здійснювати вплив на демографічні фактори та формування демографічного клімату. Підконтрольні важелі підлягають поділу на важелі соціально-економічного впливу та такі, що не належать до групи соціально-економічного впливу. До другої групи ми віднесемо військово-політичні фактори, еволюційні зміни ландшафту, загальносвітове погіршення екологічного стану, коли менш промислово розвинуті країни починають здійснювати "витрати перелив", формування несприятливого соціально-психологічного клімату.

Важелі соціально-економічного впливу можна класифікувати за декількома детермінантами. В залежності від способу впливу, можна визначити важелі прямого та опосередкованого впливу. До перших ми відносимо важелі, що спроможні безпосередньо впливати на тривалість життя збільшуючи її, і таким чином здійснюючи вплив на чисельність населення. Це такі фактори як: економічний механізм дотримання безпеки праці на виробництві, що дозволяє уникнути смертності, нещасних випадків, каліцтва, професійних захворювань; соціальний захист непрацездатних громадян; частка ВВП, що виділяється державою на безкоштовне медичне обслуговування населення та рівень його якості; допомога новонародженим, багатодітним сім'ям, дітям-сиротам; контроль за якістю харчових продуктів, питної води, рівнем радіації та інших загроз здоров'ю людини. До важелів непрямого впливу можна віднести всі соціально-економічні фактори, що сприяють формуванню сприятливого демографічного клімату. До них ми відносимо: розвиток інноваційного підприємництва, оптимізація фінансово-бюджетної політики, підвищення зайнятості з акцентом на науковомістке виробництво, соціальна реклама і пропаганда здорового способу життя, створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій, вирівнювання рівня соціально-інфраструктурних послуг мешканців міст і селищ, створення умов для творчого та особистого розвитку людини, підвищення реального рівня життя в комплексі з контролем над споживчими цінами та вартістю комунальних послуг, дотримання вимог економічної безпеки держави, однією зі складових якої є демографічна безпека.

В залежності від природи виникнення соціально-економічні важелі впливу на демографічні процеси можна поділити на виробничі фактори, фактори соціальної сфери, природно-екологічні, регіональні та інтегровані фактори [9, с. 120].

До виробничих факторів необхідно віднести: умови праці, рівень жорсткості управління та дотримання прав робітників, тривалість робочого дня, кількість вихідних днів та оплачуваної відпустки, можливість просування по службі та кар'єрного зростання, систему оплати праці, її рівень та прогресивність, а також рівень розвитку внутрішнього ринку праці підприємства та рівень зайнятості в цілому по країні [10, с. 62].

До факторів соціальної сфери відносимо: рівень розвитку та досяжності комунальної інфраструктури, рівень оплати за комунальні послуги, наявність пільг, субсидій та субвенцій у цій галузі, рівень соціального забезпечення непрацездатного населення, рівень, якість та вартість медичного обслуговування, профілактики та діагностики захворювань, наявність чи відсутність системи перерозподілу виготовленого суспільного продукту на рівні держави, рівень розвитку соціальних служб та дозвілля для обслуговування непрацездатних, пенсіонерів, інвалідів, дітей, обсяг та якість соціальної реклами та пропаганди здорового способу життя, інформатизація суспільства щодо загроз можливих епідемій, ураження СНІДом іншими хворобами внаслідок необережної поведінки тощо [11, с. 213].

До природно-екологічних факторів відносимо рівень забруднення навколишнього середовища внаслідок виробництва та споживання продукції, середню температуру, вологість, висоту над рівнем моря та їх відповідність до середніх показників, сприятливих для людського організму. Ця група показників спрямована в першу чергу на міграційні процеси та густоту розселення.

До групи регіональних факторів – відносимо всі особливості певної території, впливати на які можна за допомогою соціально-економічного механізму [12, с. 158]. А саме: ресурсно-виробничий потенціал регіону та ефективність його використання, географічна наближеність до об'єктів виробничого призначення, концентрація виробництва на окремій території, транзитний потенціал регіону, рівень його інформаційного забезпечення тощо.

До інтегрованих факторів ми відносимо показники, що можна віднести водночас до декількох зазначених груп: загальний рівень доходів, до якого входить рівень оплати праці робітників та забезпечення непрацездатних, рівень оплати праці зумовлений високим ресурсним потенціалом регіону, рівень соціального захисту осіб постраждалих внаслідок стихійних лих певної території з небезпечними для життя умовами, та багато інших.

Поєднання цих важелів в єдину систему, її подальше удосконалення та взаємоузгодження її складових призводять до гармонійної взаємодії демографічних процесів та соціально-економічних явищ. Після оптимізації чисельності та економічної якості населення (працездатності та платоспроможності), можливим є подальше збільшення темпів економічного зростання. І, враховуючи інноваційну складову державної економічної політики, також можливим є прогнозування подальшого розвитку інновацій та організації виробництва. Оскільки спроможність до продукування інновацій можна назвати окремим економічним ресурсом, що разом із підприємницькими здібностями складе специфічну групу неречових факторів виробництва, можна стверджувати, що при вдалому застосуванні важелів вищезазначеного впливу та освітньо-інформаційної політики, можна перейти з системи економічного зростання до системи економічного розвитку, орієнтовану на високоінтелектуальні трудові ресурси, зайняті переважно в інноваційно-науковій сфері діяльності та сфері обслуговування, а також на екологічно чисті, ресурсозберігаючі, високоефективні технології.

В процесі подальших досліджень, можна досконально визначити механізм дії кожного з важелів, дослідити демографічний ефект кожного з них, визначити потребу економічної системи в робітниках різної кваліфікації та рівня освіти, в залежності від рівня інноваційних впроваджень в економіку, створити інтегровані комплекси державної політики, спрямовані на подолання окремих демографічних ускладнень, таких як: старіння населення, зростання народжуваності водночас із скороченням шлюбності. Також, поданий матеріал створює теоретичні передумови для створення системи контролю за якістю робочої сили іммігрантів, узгодження політики визначення демографічного оптимуму шляхом поєднання важелів впливу на природний та міграційний прирости населення.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Самуельсон П. Економіка. – Львів: “Світ”, 1993. сс. 35, 382-386, 423-424.
2. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: “АртЕк”, 1995. – 256 с.
3. Туган-Барановский М.И. Основы политической экономии. – С-Пб.: 1911. – 342 с.
4. Демографическая политика в современном мире. Аничкин А.Б., Бодрова В.В. и др. – М.: Наука, 1989. – 180 с.
5. Галушкіна Т. Екологічний менеджмент в Україні // Економіка України. – 1999. – № 6. – С. 78–84.
6. Шостак Л. Соціологічні орієнтири сучасної економічної політики // Економіка України. – 1999. – № 9. – С. 72–80.
7. Синякевич І. Економічні інструменти екополітики: теорія і практика // Економіка України. – 1999. – № 10. – С. 78–84.
8. Яковенко Р. В. Новітні технології соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький : Хмельницький національний університет. – 2005. – Ч. 2, Т. 3. – С. 218–221.
9. Яковенко Р. В. Суб’єкти та механізм соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Зовнішня торгівля : право та економіка. – К. : Українська академія зовнішньої торгівлі. – 2006. – № 3 (26). – С. 120–124.
10. Яковенко Р. Виробничі фактори соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – Кіровоград : КНТУ, 2007. – Вип. 11. – С. 62–69.
11. Яковенко Р. В. Соціально-інфраструктурні фактори впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : в 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2006. – Вип. 217. – Т. I. – С. 212–218.
12. Яковенко Р. В. Регіонально-географічні фактори соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Зовнішня торгівля : право та економіка. – К. : Українська академія зовнішньої торгівлі. – 2006. – № 5 (28). – С. 158–162.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент